

Innhold

Innledning.....	2
Problemstilling	2
Kildesituasjon.....	2
Historiedebatten om sørsamene	3
Tidligere litteratur om sørsamisk historie	4
Hva gjør at man blir sett på som samisk? Kort drøfting av synlig kulturelt skille.....	5
Syn på og behandling av samer før 1700-tallet.....	6
Endring av levemåtene: fra fangstbasert til nomadisk reindrift	8
Statens behandling og syn på samene på 1700-tallet	10
Finnemisjonen	12
Lokalsamfunnets behandling og syn på samene på 1700-tallet	16
Tydalen 1794, Riasten 1801 og andre liknende hendelser.....	19
Behandling og syn på samer i løpet av 1800-tallet	22
Behandling og syn på samer etter 1850	24
Konklusjon	26
Utrykte kilder	28
Litteratur.....	28

Innledning

I 2017 var det feiring av hundreårsjubileet av det første samiske landsmøtet i Trondheim i 1917. Dette var første gang det var arrangert et møte i slik stor skala mellom representanter for de ulike områdene i Sápmi.¹ I anledning jubileet og i ettertid har det vært økt fokus på samisk historie, kultur og språk. Selv om Sápmi dekker 4 land og strekker seg fra Hedmark i sør til Kola-halvøya i øst, har det gjennom historien vært mindre fokus på sørsamiske områder og kultur.² Sørsamisk er på UNESCOs liste over svært truede språk, og det regnes med at omtrent 500 personer snakker språket i dag.³ Trøndelag er et av de områdene som har hatt samisk bosetning i hvert fall så langt tilbake som vikingtiden.⁴ Så hvorfor er det så lite fokus på sørsamisk historie i Trøndelag?

I løpet av 1700-tallet var det mange historiske vendepunkt som var viktige for den sørsamiske kulturen i Trøndelag: Finnemisjonen, den store nordiske krig og grensesettinga mellom Sverige og Norge. På slutten av 1700-tallet blir det flere voldelige sammenstøt mellom samer og bønder i Røros-området. Hvordan ble samer behandlet i Trøndelag i løpet av dette hundreåret?

Problemstilling

Hvordan ble samer behandlet og sett på av det norske samfunnet og av den dansk-norske stat i løpet av 1700-tallet og fram til 1850, og endret dette seg? Oppgaven kommer til å fokusere mest på 1700-tallet, og 1800-tallet fram til 1850, men kommer også til å ta for seg noen hendelser etter 1850. Det vil bli tas opp hvordan statlig politikk i løpet av 1700-tallet påvirket samenes levestandard, og hvordan samer ble behandlet og sett på lokalt.

Kildesituasjon

Av primærkilder er det lovende å analysere kirkebøker fordi presten ofte har notert ned hvem som er samisk. Noen steder har man notert ned bare fornavn, slik som «Jon Lap»⁵ eller «Morten Find»⁶. Andre steder har man også skrevet ned hvor de kommer fra eller hvor de er

¹ «Historie», *Tråante 2017*, lesedato 15.03.19. <http://www.xn--trante2017-25a.no/om-traante-2017/historie/>.

² Salvesen 1979, s. 23-24.

³ «UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger», UNESCO, lesedato 22.03.19. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap&cc2=RU>.

⁴ Jostein Bergstøl / Gaute Reitan 2008, s. 25.

⁵ Hermanstrand 2005, s. 29.

⁶ Jünge 2008. s. 8.

bosatt.⁷ Noe uvanlig var at man skrev ned yrket i tillegg.⁸ Man kan dermed få et innblikk i dagliglivet til selv de minste stedene ved å analysere kirkebøkene.

Hadde ikke etnisiteten vært kommentert, kunne det vært vanskelig å skille mellom same og nordmann basert på navnet alene. Av det man finner i skriftlige kilder virker det nemlig som om samer i Trøndelag har hatt norske navn, noe som gjør at de ikke nødvendigvis skiller seg klart ut på papir. Dermed må man stole på at presten faktisk har skrevet ned i hvert enkelt tilfelle at noen er same.

Mulige ord å bruke for å se etter samer i kilder er betegnelse «lap» og «find». Man har ikke skilt mellom de to overalt, og ofte kommer man over bruken av begge i én betegnelse. Selv om de to ordene har hatt spesiell mening og blitt brukt om forskjellige grupper,⁹ har de to også blitt brukt om hverandre med samme mening.¹⁰

Andre kilder man kan bruke fra denne tida er brev. Misjonæren Thomas von Westen skrev mange brev til prester og amtmenn rundt omkring i landet og utenfor hvor han rapporterte om eller klagde over tilstander som han hadde observert på reisene sine gjennom landet. Mange av disse har blitt bevart, og en av disse brevvekslingene er med amtmann Christian Reitzer. Tidligere statsarkivar i Trondheim Alf Kiil¹¹ har transkribert disse.

Historiedebatten om sørsamene

Det har tidligere vært stilt spørsmål om samenes tilknytning til områder sør for Trondheim. Fremrykningsteorien av Yngvar Nielsen har skylda i dette.¹² Nielsen ga i 1891 ut sin teori om samene i Trøndelag sin opprinnelse med tittelen «Lappernes fremrykning mot syd i Trondhjems stift og Hedemarkens amt».¹³ Her hevdet han at det alltid har vært en klar kulturgrense mellom nord og sør, og at samene som befinner seg sør for Trondheim hadde

⁷ Hermanstrand 2005, s. 29.

⁸ Jünge 2008, s. 11.

⁹ Lars Ivar Hansen har forsket på bruken av de to ordene og kommet fram til at samer med kysttilpasning, samer med kombinasjonstilpasning (altså levde av både jakt, jordbruk, fiske, fangst og reinskjøtsel), og samiske oppsittere på nyrydninger inne i fjordene konsekvent ble kalt «find», mens etterkommere av kystsamer av og til ble kalt «lap» og fjellsamer som levde av reindrift og andre næringer konsekvent ble kalt «lapp». Se Hermanstrand 2005, s. 25.

¹⁰ Hermanstrand finner at i ei kirkebok fra Kolvereid i Nord-Trøndelag har man skiftet mellom «lap» og «find». «Lap» blir brukt før 1740, mellom 1740 og 1760 blir det brukt «find», så tilbake til «lap» etter dette før det går tilbake til «find» på 1800-tallet. Byttet henger ikke sammen med overgang mellom nye prester. Hermanstrand, 2005, s. 25.

¹¹ Alf Kiil (1906-1995), statsarkivar i Trondheim 1954-1974. «Alf Kiil – et livsløp blant arkiver», *Arkivverket*, lesedato 09.05.19, <https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/arkivverkets-bokhandel/riksarkivaren-skriftserie/alf-kiil-et-livsløp-blant-arkiver>.

¹² NOU 2007:14, s. 38.

¹³ Nielsen, Yngvar, *Lappernes fremrykning mot syd i Trondhjems stift og Hedemarkens amt. Det Norske Geografiske Selskabs Aarboeg I, 1889-1890*, Kristiania 1891.

kommet dit gjennom vandringar på 1600-tallet, og at dette er grunnen til den økte mengden klager og konflikter med samer i løpet av 1700-tallet: samene trengte på bøndenes område.¹⁴ Dette funnet baserte han på grenseeksaminasjonsprotokollene til Schnitler fra 1742, med et spesielt fokus på et avsnitt hvor det står at «bønderne have sagt mig, at itzige Bønders Tid ere de første Lap Finner komne hid saa langt Sønden paa de Tydalske Fjelde». Nielsen tolket dette utsagnet til at det ikke hadde vært samer der tidligere, og at de samene det er snakk om hadde flyttet inn i området nylig. Han sammenlignet dette med mangelen på kilder som omtalte samer, samisk kultur og samiske stedsnavn i Rørostraktene før 1700-tallet, og kom fram til at samene hadde vandret inn i området i senere tid.¹⁵ Denne argumentasjonsmåten kalles *ex-silentio*-slutninger.¹⁶

Etter Nielsen har debatten om fremrykkingsteorien for det meste blitt styrt av fire personer i perioden 1950-tallet til 1990-tallet: Jørn Sandnes og Kjell Haarstad som tilhengere av teorien, og Knut Bergsland og Inger Zachrisson som motstandere av den. Det har blitt brukt all slags type kildemateriale for å motbevise fremrykkingsteorien, som språk, stedsnavn, trykte og utrykte kilder, sagn og arkeologiske funn. Både Bergsland og Zachrisson har kommet fram til gjennom studiene sine at samer har bodd sør for Trondheim så langt tilbake som 800-tallet, og at de muligens har bodd enda lenger sør enn det som regnes som sørsamiske områder i dag.¹⁷ Debatten om fremrykkingsteorien har roet seg i ettertiden, da det har blitt allment godtatt at Nielsens teori er feilaktig.

Tidligere litteratur om sørsamisk historie

Litteratur om samisk historie har blitt skrevet av blant Anders Løøv som har fokusert på samer i Nord-Trøndelag.

Sverre Fjellheim har skrevet om samer i Rørostraktene fra jernalder fram til 1970-tallet, og sørsamisk levemåte.

Åke Jünge har skrevet om samer på Innherred og Fosen fra 1600-tallet til 1900-tallet.

Håkon Hermanstrand har skrevet om samer i Overhalla prestegjeld fra 1775 til 1865.

Leif Braseth har skrevet om sørsamisk historie fra steinalderen til i dag på tvers av riksgrensa mot Sverige.

¹⁴ NOU 2007:14, s.38.

¹⁵ NOU 2007:14, s. 38.

¹⁶«Ex silentio» kan oversettes til kildetaushet, og betyr at man drar slutninger basert på mangel av skriftlige kilder. Fjellheim 1999, s. 111.

¹⁷ NOU 2007:14, s. 38-39.

Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen har skrevet om samenes historie fram til 1750. Dette er for det meste fokusert på nordsamiske områder da dette er deres spesialområde, men de strekker seg utover til andre samiske områder også.

Det har også blitt holdt foredrag i anledning jubileer som senere har blitt utgitt i skriftlig form. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab hadde en serie foredrag i 2002 om Knud Leem i anledning 250-årsjubileet til utnevnelsen av Knud Leem til professor i samisk ved Seminarium Lapponicum Fredericanum i Trondheim. Her var blant andre Rolf Grankvist og Helge Salvesen foredragsholdere. Salvesen har også tidligere gitt ut artikler om sørsamisk historie og om sørsamisk sin rolle i Sápmi.

Hva gjør at man blir sett på som samisk? Kort drøfting av synlig kulturelt skille

I 1935 uttrykte den norske sameeksperten Just Qvigstad at når samene forsvinner «kommer det av at de antar norsk klædedrakt, levemåte og sprog og ophører å tale lappisk, de regnes da som nordmenn».¹⁸ Om man ikke snakket samisk eller gikk med samisk klesdrakt og presten ikke var lokalkjent ble man mest sannsynlig ikke registrert som same i kirkebøkene.¹⁹

Hva er det som gjør at noen *blir* samisk i kildene i så fall? Hva er det som gjør at noen får etnisiteten sin nedskrevet, mens andre ikke får det? Det faktum av at man har skrevet det ned i kirkebøkene betyr at det *har* vært et kulturelt skille som er verdt å merke seg. Kirkebøkene kan dermed fungere som kilde til å se hva som blir sett på som skillemerke mellom same og nordmann.

Som Qvigstad mener er det når samer høres ut som, ser ut som, og oppfører seg som norsk at de ikke lenger er same. Hverdagsklær for samer på 1700-tallet var laget av reinsdyrskinn og vadmel, og lin på sommeren. Skinnen bearbeidet de selv, men kjøpte lin og vadmel av nordmenn da samer sjeldent eller aldri arbeidet med tekstiler som involverte veving. De gikk heller ikke med strømper, men brukte heller skoband som de bandt rundt leggene.²⁰ Dette var klær som skulle holde en varm og mobil, noe som gjorde at enkelte plagg, særlig vinterdrakta, var lik for kvinner og menn.²¹ Finstasen var enten av det fineste skinn eller fargerikt stoff som ble holdt sammen av et belte av sølv eller et lærbelte prydet med stjernelignende tinnplater. Kvinnenes finstas besto også av en sølvkrage.²² Kom man kledd slik i kirka skilte man seg nok ut. Av slike beskrivelser (ingen strømper, skinnklær til

¹⁸ Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 114.

¹⁹ Jünger 2008, s. 10.

²⁰ Braseth 2014, s. 154-155.

²¹ Ibid., s. 156.

²² Ibid., s. 159-162.

tider likt for menn og kvinner hos sameer vs. strømper, tekstilklær som er ulikt for kvinner og menn hos nordmenn) kan man tenke seg at en tradisjonelt kledd nordmann og en tradisjonelt kledd same ville ha sett annerledes ut.

Å kunne snakke samisk må ha vært en selvfølge for en same på 1700-tallet, men ikke nødvendigvis etterpå. På slutten av 1800-tallet kan man finne kommentarer i folketellinger som at noen er «Lap av fødsel»²³, men hvor de ikke har blitt kategorisert som same. Andre kommentarer kan være om at de er samisk, men har glemt samisk språk.²⁴ De havner dermed i et kinkig område hvor de er samisk og ikke samisk på samme tid. At de har glemt språket eller gått vekk fra levemåten kan være et vitnesbyrd om assimileringen som skjedde i slutten av 1800-tallet, som skal diskuteres senere.

Å oppføre seg som same ville hovedsakelig være å leve nomadisk. Hermanstrand fant ut at i løpet av 1800-tallet «forsvinner» en god del sameer i kirkebøkene i Overhalla prestegjeld. De blir ikke lenger sett på som samisk. Han mener at når sijtene²⁵ forsvant, ble samene i området etter hvert bofast.²⁶ Dette ble fulgt av utviskinga av etnisitet, og samene ble etter hvert assimilert inn i det norske samfunnet. Dermed konkluderer han med at når den nomadiske levestilen assosiert med sijten falt bort, ble kulturen svekket og den følelsen av et kollektiv som kan ha eksistert blir borte. De ble da assimilert inn i majoritetskulturen.²⁷

Hermanstrand mener at hvis en etnisk gruppe skal opprettholde kulturen sin må de ikke bare tilskrive den seg selv for å opprettholde den, men også bli tilskrevet den av resten av samfunnet.²⁸ En viktig måte å gjøre dette på er å bruke kulturelle tegn som gjør at man skiller seg ut, som språk, klesdrakt og levemåte. Når dette forsvinner, blir de kulturelle trekkene borte, og de blir ansett som norsk, slik Qvigstad mente.

Syn på og behandling av sameer før 1700-tallet

Før 1700-tallet er sameer i skriftlige kilder for det meste skattebetalere, hekser eller i konflikt med bønder om å dele utmarka. Det er som skattebetalere at samene først blir skriftlig nevnt på 1500-tallet i Trøndelag, i manntallet for tiendeskatten. I en beskrivelse av Overhalla

²³ Hermanstrand 2005, s. 77.

²⁴ Ibid., s. 77.

²⁵ Sijte er en form for samisk fellesskap, og er også en organisasjonsform for reindriftssameer. Se «Siida», *SNL*, lesedato 08.05.19, <https://snl.no/Siida>.

²⁶ Hermanstrand 2005, s. 109.

²⁷ Ibid., s. 109.

²⁸ Ibid., s. 109.

prestegjeld fra samme tid blir det nevnt at samene, som ellers holder til i fjellet, et par ganger i året pleier å komme ned for å betale skatt, og for å handle mat og sølv i bytte mot skinn.²⁹

Basert på de danske og svenske skattedokumentene vi har fra denne tida, var svenskene langt mer effektive i skattlegginga av samene. Allerede i 1555 utnevnte Gustav Vasa av Sverige lappfogder for de fire lappmarkene.³⁰ Før skattlegginga ble fastere etablert i løpet av 1700-tallet, pleide samene i Sverige å komme ned til bygdene og byene for å betale skatt slik man gjorde i Norge, men noen steder hadde man også etablert samiske lensmenn som krevde inn skatt på vegne av staten. Dette ble imidlertid avskaffet etter hvert.³¹

Vi har også eksempler på handel mellom samene og nordmennene. I 1623 kjøpte fogden av Inderøy fire elghuder og tre reinhuder av lokale sørsamer.³² Salg av samiske skinn- og hornvarer på martnaer i Trøndelag var noe som var praktisert til langt ut på 1800-tallet.³³

Et syn som stammer fra før vikingtida og som varte fram til 1700-tallet er at samer hadde magiske krefter. Dette gjaldt å kunne spå framtida, kontrollere været, og utføre sjelereiser. Når kristendommen ble innført sluttet norske konger å gå til nåetjier³⁴ for råd, da dette var ukristelig og djevelkunst.³⁵ Dette stoppet derimot ikke bønder fra å gjøre det samme. De oppsøkte gjerne nåetjier og andre samer fram til trolldomsprosessene for å få utført magiske handlinger: «hvit magi» som var en form for god magi som siktet på helbredelse, gjenfinning av tyvegods og andre tapte gjenstander, spådom, kommunikasjon med døde mennesker eller mennesker langt unna, eller «svart magi» som var skadevoldende.³⁶ I 1614 ble bygdesamen Henrik Merager dømt til døden for trolldomskunst og for å ha ganda ondt på naboene, altså brukt samisk magi.³⁷ I 1674 ble Finn-Kirsten brent på bålet på Galgeberget i Trondheim. Hun ble først dømt for ugudelighet, landstrykeri og løsaktighet, men tilsto senere å ha øvd trolldom.³⁸ Det ble sagt at hun hadde gode kunnskaper om folkemedisin.³⁹ Mest sannsynlig har hun brukt folkemedisin for å hjelpe andre, og dette har fått henne anklagd for trolldom. Hun var også bygdesame, så at hun ble anklagd for landstrykeri var nok ikke tilfeldig. Det kan også hende at hun praktiserte tradisjonell religion, og at dette fikk henne

²⁹ Dybdahl (Bull red.) 2005, s. 156.

³⁰ Bergsland 1996, s. 44-55.

³¹ Ibid., s. 115-116.

³² Dybdahl (Bull red.) 2005, s. 159.

³³ Jünge 2008, s. 22.

³⁴ En nåetjje, eller noaide som det heter på nordsamisk, er en samisk sjaman. Se «Noaide», SNL, lesedato 09.05.19. <https://snl.no/noaide>.

³⁵ Hansen og Olsen 2004, s. 62-64.

³⁶ Kalles også «gand». Ibid., s. 324.

³⁷ Jünge 2008, s. 5.

³⁸ Bull (Bull red.) 2005, s. 366.

³⁹ Jünge 2008, s. 6.

anklagd for ugudelighet. Finn-Kirsten var antagelig den siste som ble anklagd for trolldom i Trøndelag. Trolldomslovene ble ikke fjernet før i 1842. Den hadde ikke blitt tatt i bruk på lenge, og ble erstattet med kvakksalverloven.⁴⁰ Også her ble samene ofte anklagd, slik som det blir nevnt senere.

Hansen og Olsen peker på at synet på samene som et trolldomskyndig folk kan oppfattes som en anti-etnisk stereotypi.⁴¹ Likevel er det få beskyldninger om samisk sjamanisme i anklagepunktene. Det meste man blir anklagd for er svart eller hvit magi, noe som både nordmenn og samer «praktiserte».⁴²

I løpet av 1600-tallet er det en økning av konflikter mellom samer og bønder. Allerede i 1628 måtte syv bønder i Meråker betale store bøter fordi de hadde stjålet matforsyningene til noen samer fra området.⁴³ Det finnes et klagemål lagt fram av bøndene i Haltdalen i 1632, hvor de klagde over at «fjellappene» ødela mulighetene for å utøve jaktrettighetene i allmenninger, og i 1643 i Tynset klagde bøndene til stattholderen at samene hadde i en god del år vært på fjellene i Østerdalen hvor de hadde beskattet hardt på viltet. Senere i løpet av 1600-tallet klager presten i Haltdalen over at samene hadde jaktet så mye på viltet i området at den tiendeinntekten han fikk av det gjennom bøndene nå var borte siden samene ikke betalte tiende.⁴⁴ Det finnes liknende eksempler på den svenske sida i tillegg, noe som viser at dette ikke bare var et norsk fenomen.⁴⁵

Endring av levemåtene: fra fangstbasert til nomadisk reindrift

Før 1600-tallet var det få nevnte klager mellom samer og bønder angående landområder, men dette snudde i løpet av 1600-tallet. Det kan være en følge av at samer i Trøndelag i løpet av tidlig nytid gikk over fra å leve av fangst av villrein til å drive med flytting av tamrein. Men hvorfor skjedde denne overgangen?

En årsak til overgangen er klimaendringer. Fjellheim viser til at det er rapportert fra Rørostraktene på slutten av 1500-tallet at bøndene slet med avlingene, og sammenligner det med beretninger fra samer på slutten av 1800-tallet om hvordan det kalde klimaet slet på reinbestanden. Han hevder at hvis det var like store klimaendringer på 1800-tallet som det var på 1500-tallet, ville det ha påvirket villreinbestanden nok til at man kanskje så seg nødt til å

⁴⁰ Bull (Bull red.) 2005, s. 367.

⁴¹ Hansen og Olsen 2004, s. 325.

⁴² Ibid., s. 326.

⁴³ Dybdahl (Bull red.) 2005, s.159.

⁴⁴ Ibid., s. 159.

⁴⁵ Bergsland 1996, s. 58-59.

legge om levemåten for å kunne overleve.⁴⁶ Han bygger dette opp med å vise til at det i løpet av 1600-tallet dukker opp flere klagemål enn før fra bøndene på at samer i Rørosområdet overbeskattet viltet, og at det samme fenomenet skjer i Sverige også.⁴⁷

Teknologiframskritt er også en viktig årsak. Ved at flere hadde tilgang til skytevåpen ble det økt press på viltet.⁴⁸ Eksempler er de tidligere nevnte konfliktene som er rapportert i 1632, i 1643 og senere. Ved at det ble økt press på viltbestanden, kunne det være like gunstig for samene som ikke dyrka jord å legge om til å drive tamrein istedenfor å lite på jakt, og slik være sikret mat og klær. Vi vet ikke om samene eide skytevåpen på denne tida i Trøndelag, men det burde verken utelukkes eller antas.⁴⁹

Den største årsaken til overgangen er nok befolkningsøkning. I tidlig nytid var det en befolkningsøkning i Norge som i resten av Europa, noe som fører til økt press på land og mat. Bondebosetningene spredte seg lenger innover i dalene og oppover i fjellene på 1600-tallet og 1700-tallet, noe som vil ha ført til flere sammenstøt og flere konflikter.⁵⁰ Dette er også en årsak som kommer til å dukke opp flere ganger senere, da folkeveksten økte raskt i løpet av 1700-tallet og 1800-tallet.

For å oppsummere så langt: i løpet av begynnelsen av tidlig nytid går samene i Trøndelag over fra fangstbasert til nomadisk reindrift. Årsaken til dette ligger i klimaendringer, teknologiframskritt og befolkningsøkning. Minking i villreinbestanden ble regulert med økning i tamreinbestanden, noe som førte til endring i levemåten for samer. I Norge hadde man liten kunnskap om fjellområdene hvor samene bodde, noe som kan vitne om lite kontakt mellom samiske og norske områder, i tillegg til liten interesse fra statlig hold. På den annen side dro fjellsamer ned et par ganger i året for å handle og betale skatt, så det *var* kontakt mellom områdene. Skattlegginga av fjellområdene i Norge var dårlig regulert fram til 1700-tallet, spesielt hvis man sammenligner det med Sveriges kontroll over samiske områder. En nærmere kontakt mellom samisk og norsk kultur skjedde gjennom bygdesamer. De var ofte omreisende og hadde kunnskaper om folkemedisin, noe de ble straffet for under trolldomsprosessene.

⁴⁶ Fjellheim 1999, s. 21-23.

⁴⁷ Fjellheim 1999, s. 58.

⁴⁸ Dybdahl (Bull red.) 2005, s.158.

⁴⁹ Bergsland 1996, s. 54-55.

⁵⁰ Dybdahl (Bull red.) 2005, s. 159.

Statens behandling og syn på samene på 1700-tallet

Synet på samer på dette tidspunktet var nok i tråd med synet på andre urfolk rundt om i verden. På begynnelsen av 1700-tallet dukket tankene opp om at mennesket som levde i kontakt med naturen var mer uskyldig enn det dannede europeiske mennesket som hadde blitt korrumpert av sivilisasjonen.⁵¹ Beskrivelsene av samene fra 1700-tallet er et sted mellom dette og en mer jordnær oppfatning av samene som en folkegruppe med sin egen spesialiserte levemåte. Denne todelte oppfatninga fikk ofte et sympatisk preg over seg, og man respekterte samene som en egen folkegruppe innenfor staten hvor de hadde eksklusive rettigheter knyttet til landskapet de bodde i.⁵²

I 1706 fikk Povel Resen, en prestesønn fra Grong og teologisk kandidat, i oppdrag av kong Frederik IV å undersøke tilstanden blant samene i grensetraktene mot Sverige: først og fremst den åndelige tilstanden i form av kristendomskunnskaper, men også den materielle: om de blir dårlig behandla av fogden og allmuen, og «om [fogden] tvinger dem til at give sig noget, eller for en ringere pris at afstaa til dem schind eller andre varer, som dennem kan andstaa,»⁵³ og han skal «lade sig Informere hvad de gifver til hans Mayt., for der at fornemme om det er mere end det føres til Regenskab.»⁵⁴ Dette var det første store prosjektet med å kartlegge samers tilstand i landet langs grensetraktene fra dansk-norsk side. Som tidligere nevnt hadde de svenske myndighetene god kontroll lenge før dette.

Resen starta reisen i Levanger og dro nordover først gjennom fjellene, så langs kysten for så å komme sørover igjen gjennom det svenske innlandet. Rapportene hans fra disse reisene skulle senere føre til opprettelsen av Misjonskollegiet. Av det han så av sørsamer, kunne han rapportere til kongen at norske bønder som bodde nært fjellområdene behandlet samene grufullt. Det var ikke uvanlig at bøndene prøvde å stjele fra dem, spesielt reinflokkene deres. I en av hans rapporter fra 1708 kan han fortelle om en hendelse fra grensa mellom Møre og Romsdal og Trøndelag. Der hadde et par bønder «for nogen tid siden» dratt opp på fjellet dit hvor samene holdt til og stukket av med ikke bare alt av verdisaker i form av sølv og kobber, men også bjellereinen i flokken, for dermed å få hele flokken til å følge etter. De dro så tilbake i retning hjemover, men samene tok dem igjen etter et par dager og greide å få lokket tilbake hele flokken med unntak av bjellereinen. Siden da hadde det tydeligvis ikke vært sett verken samer eller villrein i disse traktene.⁵⁵

⁵¹ Palmer 2014, s. 319.

⁵² Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 97.

⁵³ Bergsland 1996, s. 71

⁵⁴ Ibid., s. 71.

⁵⁵ Ibid., s. 71-74.

Resen kunne også fortelle om det som kongen uttrykte bekymring for, nemlig utpressing av samene når de betalte skatt. Fogden kunne kreve mer enn det han skulle for å tjene litt på siden til seg selv, noe Resen ble fortalt om da han var i Overhalla.⁵⁶ Thomas von Westen klagde over det samme, at samer måtte «betale dobbelt saa meget for det som om en anden nordmand skulde kjøbe det»⁵⁷.

I 1724 greide Thomas von Westen å få gjennomført skattefriheter til samer i Norge. Dette var nok ment som en god handling, men fikk dessverre en uheldig følge ved at det førte til at samer nå mistet en mulighet til å vise at de hadde rett på landet de bodde på. Fram til da hadde man brukt bygselbrev til dette. Bygselbrevet var også viktig i kampen mot bønder som trengte seg lengre oppover fjellene og på samiske områder.⁵⁸ Da major Schnitler reiste oppover langs grensa i 1742, kom det samer til ham og klagde over bønder fra Tydalen bosatte seg på deres land. De spurte om å få lov til å betale skatt til kongen i København, slik at de på rettslig vis kunne gjøre krav på sine egne områder. Schnitler prøvde derfor å få tilbake skattleggingen av samene så de kunne leve tryggere. Han argumenterte for at man skattla på den svenske sida, og man burde dermed sikre de norske samenes lojalitet ved å gi de mulighet til å skaffe seg bygselbrev på den norske sida. Skulle de fare over til Sverige for å få bygselbrev der, kunne svenskekongen gjøre krav på området. En konsekvens av dette var at allerede året etterpå ble det utstedt bygselbrev til samefamilier i grensetraktene.⁵⁹

Den store nordiske krig rammet samene i grenseområdene hardt. Store mengder av innlandet av Trøndelag ble herjet av krigen. Armfeldts felttog i 1718 førte til massedød av soldater på grensa mellom Trøndelag og Jemtland. Lik lå spredt utover slettene og råtnet, og det tiltrakk seg rovdyr og åtseletere. Schnitler rapporterte at samene led ille av ulver som hadde samlet seg rundt der hvor likene lå, og at man kunne miste 50 dyr i løpet av ett år på grunn av ulveplagen. Mange familier ble utarmet og måtte legge fra seg den tradisjonelle levemåten for å ty til tigging i bygdene. Dette ble et problem for bygdene, ikke bare fordi de da fikk flere fattige å ta vare på, men også fordi de mistet en mulighet for å handle til seg gode skinnprodukter fra samene som de tidligere kunne fått mot vadmél, tobakk og brennevin.⁶⁰

Ved freden i Stockholm i 1720 ble det bestemt at man skulle fastsette grensen mellom Sverige og Norge. Det ble viktig for begge sider å kunne gjøre krav på områder ved å gjøre samene til sine undersåtter ved å kreve skatt fra dem. Det ble gjennomført eksaminasjoner

⁵⁶ Ibid., s. 95.

⁵⁷ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 27.01.1724, s. 11.

⁵⁸ Bergsland 1996, s. 98.

⁵⁹ Ibid., s. 103-107.

⁶⁰ Ibid., s. 105.

som skulle kartlegge hvor det var mest ideelt å trekke grensene. Major Peter Schnitler fra København ble satt til å utføre dette på den norske sida. Han startet prosjektet i 1742 i Trøndelag og avsluttet arbeidet i 1745. Arbeidet hans var svært utførlig og viste seg å bli nyttig ikke bare i Strömstadtraktaten fra 1751 som den originalt var ment til, men også Lappekodisillen fra samme år.⁶¹ Kodisillen var et tillegg til grensetraktaten, og slo fast at samene skal få lov å leve etter gammel sedvane over riksgrensa. Det ble viktig å sikre samene statsborgerskap i kun ett av landene, og samtidig gi de mulighet og beskyttelse til å drive reindrift i begge slik de hadde gjort til da.⁶² I tillegg skulle de ha rett til å dra nytte av land til «Underholdning for deres Dyr og sig selv, da de venligen skal imotdtages, beskyttes og hielpes til Rette».⁶³ Staten respekterte dermed samenes rettigheter, og prøvde å beskytte levemåten deres da de trakk riksgrensa gjennom leveområdet deres.

Misjoneringen ble satt tilbake av krigen, da mange samer flyktet på grunn av felttogene fra fjellene hvor de tidligere hadde bodd. I 1730 ble det sagt at siden misjoneringen startet hadde det ikke blitt funnet samer i fjelltraktene mellom Tydalen og Røros, selv om man tidligere hadde visst hvor de holdt til. Det ble skrevet senere i 1760 at etter opprettelsen av Røros kobberverk og bøndernes inntrenging på fjellsidene ble det sett færre og færre samer i området.⁶⁴ Von Westen klagde selv over at samer fra Tydalen og Verdal hadde måtte å slå seg ned på den svenske siden av grensa etter krigen, noe som gjorde det vanskeligere å nå til dem.⁶⁵ Han var svært hjelpsom overfor samiske krigsoffer av den store nordiske krig. Etter at han hadde sett hvordan Verdalen ble herjet og ødelagt av svenske soldater i 1718, var dørene til hjemmet hans åpne for sørsamer. Ifølge en av elevene til von Westen var det alltid 20-30 samer hjemme hos ham, og dem som var interesserte, underviste han gjerne. Etter at von Westen døde, ifølge eleven, kunne noen av samene som ble omvandrende tiggere både latin og gresk.⁶⁶

Finnemisjonen

I 1714 ble «Misjonskollegiet i København» opprettet av kong Frederik IV. I tillegg til misjonering i koloniene og på Grønland skulle man også fokusere på samene gjennom Finnemisjonen.⁶⁷ Kongen var en kraftig tilhenger av pietismen, en retning innenfor luthersk

⁶¹ Nissen 1962, s. XII-XXV.

⁶² Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 102-104.

⁶³ Fjellheim 1999, s. 119-120.

⁶⁴ Bergsland 1996, s. 99.

⁶⁵ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 27.01.1724, s. 17-18.

⁶⁶ Øverås 1952, s. 166.

⁶⁷ Braseth 2014, s. 323.

tradisjon som fokuserte på religion som en personlig sak, fromhet, gudsfrykt og at man måtte leve riktig, og en sterk fordømmelse mot enhver som ikke fulgte denne levemåten.⁶⁸

Thomas von Westen var en prest fra Trondheim, men hadde fra 1709 vært sokneprest i Veøy i Romsdal. Han var en del av «Syvstjernen», en gruppe prester i Romsdal som ville reformere kirkevesenet og spre fromhet hos folket.⁶⁹ Von Westen ble satt til å lede Finnemisjonen av kongen, og ønsket å gjøre det på samisk for at samene skulle kunne ha et personlig forhold til kristendom gjennom språket.

Man hadde tidligere prøvd å opprette en presteutdanning for samiske gutter for å kunne ha misjonering på samisk. Vi vet ikke om det ble gjennomført, men det finnes fortellinger om en same som ble utdannet ved Katedralskolen og som etter en viss tid ble sendt til fjells av biskopen for å misjonere, hvor han endte opp som «den verste runemester».⁷⁰ Dette kan ha vært «Skul-Nils», en samegutt fra området mellom Innherred og Namdalen. Han skal ha blitt satt i skolegang for å bli lærer for samene av biskop Bredal, som var biskop i Nidaros i perioden 1643-1672.⁷¹

Selv om Westen og kongen ønsket å omvende samene til den kristne tro, skal det ikke av den grunn antas at en god del av samene ikke var kristne allerede. Før misjoneringen var det registrert samer i kirkebøkene som deltok i gudstjeneste, dåp, konfirmasjon og giftermål. Da Westen i 1716 dro på sin første reise nordover, fikk han ikke sjansen til å møte samene i Overhalla, men presten der kunne fortelle at av de fire «hovedfamiliene» som bodde i fjellet som han visste om hadde han ikke lagt merke til eller fått høre noe om «Overtro, Afguderie eller Trolldom»⁷². Isaac Olsen, en av de første og mest prominente samemisjonærene, skrev i en beretning fra 1718 at samer kom ned til alle prestekall langs fjellene nord for Trondheim.⁷³ Derimot er det ikke sikkert om alle var kristen i forhold til Westens idealer, men heller praktiserte en blanding av kristendom og tradisjonell religion.⁷⁴ Det kan også hende de fremdeles var katolikker og at de ikke hadde blitt omvendt etter reformasjonen,⁷⁵ eller at de praktiserte den tradisjonelle troen i helhet. Westen møtte i løpet av reisene sine flere fjellsamer som holdt fast ved den gamle troen, og som «vasket av» den kristne dåpen da de kom hjem.⁷⁶ Dette kan forklare hvorfor samene som man har kilder på har veldig norske navn,

⁶⁸ «Pietisme», *Store Norske Leksikon*, lesedato 18.04.19, <https://snl.no/pietisme>.

⁶⁹ Øverås 1952, s. 161.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 153.

⁷¹ Braseth 2014, s. 172.

⁷² Bergsland 1996, s. 72

⁷³ *Ibid.*, s. 72.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 65.

⁷⁵ Braseth 2014, s. 172.

⁷⁶ Bergsland 1996, s. 81.

men nærmest ingen samiske navn. Det kan være at de navnene vi har på samer, for eksempel de som er nevnt i denne teksten, er deres «norske» navn, og at de hadde egne samiske navn som ble brukt innad i familien og i sijten.

Biskop Krog var imot Finnemisjonen. Han mente at samene skulle undervises og misjoneres til på dansk og norsk. Dette førte til at Krog gjorde det meste han kunne for å la skolen forfalle. Etter hvert måtte Westen holde forelesninger for seminaristene i sitt eget hus for å sikre utdanningen deres. I 1721 gikk 9 elever ut av disse private undervisningstimene, hvorav 6 ble sendt nordover for å være samelærere. Av disse 6 var 5 samer.⁷⁷

Da Westen døde i 1727 ble det satt ned en kommisjon som skulle gå gjennom regnskapene til skolen. Da arbeidet ble avsluttet i 1731 ble det vist store hull i regnskapsføringen til Westen: skolen var i stort underskudd og måtte legges ned.

På 1740-tallet ble det igjen viktig med misjonering på samisk i sammenheng med grensetrekkinga. Sveriges misjoneringspolitikk var nemlig langt mer etablert enn den norske: her hadde de siden 1500-tallet drevet med misjonering på samisk. Det ble igjen viktig å sikre norske samisktalende prester for å kunne gjøre krav på områdene.⁷⁸ I 1752 ble det nye samiske seminaret i Trondheim startet, kalt Seminarium Lapponicum Fredericianum. Den nye delen av navnet, Fredericianum, ble lagt til for å knytte skolen til kong Frederik V, som knyttet skolen til stormaktspolitikken.

Det nye seminaret ble drevet av språkprofessor Knud Leem, en tidligere misjonsprest.⁷⁹ Biskop Nannestad var svært ivrig overfor skolen, og lot elever holde taler på samisk, og fikk talene trykt etterpå. Nannestad foreslo at i tillegg til Knud Leem som leder og professor at det burde være en lærer som mestret sørsamisk like mye som Leem mestret nordsamisk.⁸⁰ Han følte også at han kunne selv velge i hvilke klasser de samiske guttene skulle gå i på Katedralskolen. Dette var ikke rektor Gerhard Schøning enig i, særlig ikke etter at biskopen plasserte samegutten Anders Andersen Porsanger i samme leksegruppe som rektorens slektning gikk i. Schøning måtte føye seg etter hvert og akseptere tilstandene.⁸¹ Denne negative holdningen kan være representativt for synet man hadde på samene på denne tiden. Samer var fremdeles under nordmenn i rang. Grankvist hevder at Schønings oppførsel ligger i at han var fra Lofoten. I så fall kan det ikke ha hjulpet på Schønings og Leem sitt forhold at Leem noen ganger gikk i samiske klær, forsvarte kulturen og viste til og med

⁷⁷ Øverås 1952, s.163-164.

⁷⁸ Grankvist (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s.50.

⁷⁹ Ibid., s.51.

⁸⁰ Ibid., s.52.

⁸¹ Ibid., s. 53.

forståelse for samenes førkristne religion.⁸² Leem utga også på 1760-tallet to grunnbøker for undervisning på samisk.⁸³ Begge bøkene er på nordsamisk, så de kan ikke ha vært særlig brukt i Trøndelag annet enn til undervisning på seminarene.

Etter Leems død i 1774 ble skolen nedlagt for godt. Den nye biskopen av Nidaros, biskop Bang, hadde et svært negativt syn på samene, og var sterkt imot at de skulle bli opplært i sitt eget språk. Han skal ha brukt samens Anders Porsanger som eksempel på hvorfor det var unødvendig å lære opp de samiske guttene, da Porsanger som sokneprest i Vadsø skal ha holdt prekenene sine på dansk og måtte ha tolk for å kunne møte den samiske menigheten. Med tanke på at Porsanger selv var nordsame er dette lite trolig, og dette var mest sannsynlig et middel brukt av biskop Bang for å kunne legge ned skolen. Det er likevel interessant at Porsanger, etter å ha blitt ferdigutdannet ved Seminarium Lapponicum, tok teologieksamen i 1761, og ble tilbudt i 1771 en stilling som kapellan i Trondheim Domkirke. Dette ble hindret av tidligere biskop Gunnerus som var god venn av rektor Schøning.⁸⁴ Porsanger er visstnok den eneste samens vi vet om som ble embetsmann i Norge i denne perioden.⁸⁵

Vi vet også at det var en samisk skolemester ved navn Jørgen Hansen i 1737 i Beitstad-området. Med tanke på tidsrommet var han mest sannsynlig utdannet på Westens seminar, og var i Beitstad-området for å undervise samiske gutter.

Vi kan dermed anslå at Westen og Leem i deres behandling av og syn på samer skilte seg ut fra deres samtid. Det var få, nærmest ingen, som ville ta opp prosjektet med å utdanne samene ved Katedralskolen etter at de døde, fordi det ble sett på som uverdig. Dette kan vi se av biskopene og lærerne som tar over etter dem: de viser avsmak for misjoneringen på samisk, og for samene.

For å oppsummere så langt: i løpet av 1700-tallet økte den statlige kontrollen over samene i Trøndelag. Dette var gjort gjennom religion og stat. Økt statlig kontroll er i tråd med enevelde-politikken: all makt til kongen, overhodet til stat og kirke.⁸⁶ Samtidig kan man si at den økte kontrollen førte til bedre rettigheter for samene. På den ene sida regulerte man religionsutøvelsen med mål å fjerne den tradisjonelle samiske religionen, men på den annen side fikk samiske gutter bedre tilgang på utdanning enn før. Krig førte til vanskeligere leveforhold i områdene ved grensa, men det ble gjort utførlig arbeid fra statlig hold med å

⁸² Ibid., s. 56.

⁸³ Ibid., s. 53.

⁸⁴ Ibid., s. 53-60.

⁸⁵ Øverås 1952, s. 206.

⁸⁶ Palmer 2014, s. 179

sikre samenes rettigheter til å leve etter sedvane på tvers av grensene. Man ser at embetsmenn som Resen og von Westen blir forferdet når de finner ut hvordan de lokale forholdene er for samer. På den annen side har man andre høytstående mennesker, som biskop Krog, biskop Bang og rektor Schøning, som har lave tanker om samisk kultur.

Lokalsamfunnets behandling og syn på samene på 1700-tallet

I lokalsamfunnet var kirka i høyeste grad en arena hvor samer og nordmenn møttes. Det var en naturlig møteplass da det var obligatorisk å gå i kirka.⁸⁷ Imidlertid virker det som om at «udi kirkerne ville neppe nordmændene tillade finnene rom at sidde i stolene hos sig, men forskyde dem til indgangen».⁸⁸ Misjoneringen ser også ut til å ha blitt dårlig mottatt av enkelte lokale samfunn i Trøndelag, fordi Westen klagde i 1724 over at «Nordmændenes Ondskab hindrer meget til Finnernes Omvendelse»⁸⁹: de skremte vekk samene fra kristendommen ved å si at målet med misjoneringen var først å omvende samer til kristendom, for så å fengsle og drepe dem.⁹⁰

Det er også gjennom kirkehandlinger som ekteskap og dåp at skillet i lokalsamfunnet kommer fram. Når det kom til blanda ekteskap, virker det som om den eneste kombinasjonen var norsk kvinne og samisk mann. Det er nemlig funnet lite av kombinasjonen samisk kvinne og norsk mann.⁹¹ Ellers holdt man seg generelt til «sitt folk», og giftet seg ikke utenfor ens egen kultur.⁹² Samer kunne ofte ha nordmenn som faddere, forlovere, men lite har blitt nevnt om det motsatte.⁹³

Samer kunne ofte ha nordmenn som arbeidsgivere, men ikke omvendt.⁹⁴ Det sistnevnte er i det minste ikke dokumentert, mens det førstnevnte er det mange eksempler på. Vi vet at i Overhalla var det vanlig å ha samiske drenger på 1700-tallet. Dette var mest sannsynlig fordi de hadde kunnskap om enkelte typer arbeid som nordmenn ikke hadde.⁹⁵ Et eksempel kan være gjelling av husdyr, et yrke som samer hadde gjerne jobber innenfor.⁹⁶ Dette gjaldt spesielt hester. Et annet arbeid var flåing. Ser man på hvordan det blir omtalt av norske samtidige på 1700-tallet, virker det som om det var tabu å utføre kastrering. Det blir

⁸⁷ Haarstad 1981, s. 54.

⁸⁸ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 27.01.1724, s. 11.

⁸⁹ Bergsland 1996, s. 98

⁹⁰ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 17.06.1724, s. 5.

⁹¹ Hermanstrand 2005, s. 95.

⁹² Jünge 2008, s. 24.

⁹³ Hermanstrand 2005, s. 95-96

⁹⁴ Ibid., s. 95-96.

⁹⁵ Jünge 2008, s. 15.

⁹⁶ Gjelling er en form for kastrering, og gjelling av hest var farlig og krevende arbeid. Jünge 2008, s. 12

omtalt som «for Borgere og Bønder de allernedrigste, og af alle meest foragtede Gierninger; at kastrere Kreature ...»⁹⁷ Dette var nok noe av grunnene til at samene, gjerne bygdesamene, fikk arbeidet, da dette var lavstatusarbeid.⁹⁸ Fastboende samer tjente nok ikke godt ellers og ser ut til å ha tatt arbeid der de fant det.⁹⁹ Et eksempel på dette kan være samens Ole Andreas Thomassen fra Skogn, som endte opp som jernbanearbeider, blant de mange lavtlønna småyrkene han hadde.¹⁰⁰

Et annet type arbeid som samene ble ansatt til å gjøre var som reingjetere. Det var i enkelte trakter, som Røros, vanlig at nordmenn hadde et par reinsdyr,¹⁰¹ til tross for at det senere, som i folketellinga i 1865, ble sett på som et bevis på samisk herkomst.¹⁰² Det kunne også være at man drev rein for andre samer, gjerne folk i slekta.¹⁰³ Denne type rein blir kalt sytingsrein.¹⁰⁴ En utvikling som skjer i løpet av overgangen til 1800-tallet er at samene blir mer og mer ansatt som gjetere for nordmennenes reinsdyrflokker. Fjellheim forklarer dette med at samene prøvde å stifte fred med bøndene som konstant trakasserte dem, og dermed prøvde å kjøpe seg støtte.¹⁰⁵

Gjennom beskrivelsene man har av bygdesamer ser det ut til at det for det meste var fattigfolk. Til sammenligning er rike samer knyttet til reindrift. Rikdommen til en samisk familie var nemlig knyttet til hvor stor flokken var.¹⁰⁶ Det kan hende at overgangen til nomadisk reindrift i samiske samfunn førte til større skille mellom rik og fattig same, og at det var en større risiko å drive rein enn før. Om man mistet reinflokken gjennom krig eller uår ble man tvunget til å tigge og ta arbeid i bygdene.¹⁰⁷ Samtidig kan det være at «omvankende», altså nomadiske samer som ikke nødvendigvis drev med reindrift, ble feiltolket til tiggere og loffere hvis de som skrev det ned ikke var lokalkjent.¹⁰⁸

Alkoholmisbruk, særlig brennevin, var et stort problem innenfor samiske samfunn. Westen klagde på at nordmennene skjenket samene så de drakk til døde eller til fattigdom.¹⁰⁹ Norske bønder pleide nemlig å skjenke samer full for å underholde seg av at de «at rune,

⁹⁷ Bergsland 1996, s. 98.

⁹⁸ Jünge 2008, s. 12.

⁹⁹ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 17.06.1724, s. 4.

¹⁰⁰ Jünge 2008, s. 20.

¹⁰¹ Fjellheim 1999, s. 135.

¹⁰² Hermanstrand 2005, s. 132.

¹⁰³ Jünge 2008, s. 23.

¹⁰⁴ Braseth 2014, s. 232.

¹⁰⁵ Fjellheim 1999, s. 135.

¹⁰⁶ Bergsland 1996, s. 52; Fjellheim 1999, s. 122.

¹⁰⁷ Bergsland 1996, s. 93.

¹⁰⁸ Jünge 2008, s. 22.

¹⁰⁹ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 27.01.1724, s. 1-2.

jouge [joike] og prise guderne saasnart hand har faaed brendeviin tillivs, ligesom ogsaa finnerne og lapperne icke vel kand øve nogen troldom med mindre de først have faaed brendevin, og dessverre fornemmer mand ... da har de glemt gandske den sande Gud, og Satan faaed magt over deres hierte mund til at jouge og siunge forskrekkelige dievle-viser, og kalde paa deres gamle Saivo og afguder.»¹¹⁰ Bøndene kunne i tillegg til dette tenke på å skjenke samene fulle før de gikk til kirka.¹¹¹ Westen anså dermed brennevinet som det største hinderet for misjonen, og at samene aldri ville bli helt omvendt om man ikke kvittet seg med brennevinet først.¹¹²

Noe som kommer frem i sitatet av von Westen er hans holdning mot joik. Joik ble sett på som svartekunst og Djevelens verk, sammen med runebomma.¹¹³ Bruken og eierskapet av runebommer er dermed et godt middel til å skille mellom same og nordmann. Som en del av kristningen av samene ble mange runebommer konfiskert og brent, eller sendt til etnografiske samlinger. Omtrent 70 runebommer ble sendt til København i løpet av 1700-tallet, men mesteparten har ikke overlevd tidens tann.¹¹⁴ En av de som har overlevd er «Frøyningsfjelltromma» fra Namsskogan nord i Trøndelag.¹¹⁵ Den ble beslaglagt av von Westen selv i 1723, og overlevde ved å bli gitt i bryllupsgave i 1757 av kong Frederik V til hertugen av Sachsen-Hildburghausen, og er i dag på Meiniger Museum i Thüringen.¹¹⁶ En annen havnet på British Museum., og en tredje er i dag på Vitenskapsmuseet i Trondheim.¹¹⁷

Assimileringen av samene i lokalsamfunnet kan vises gjennom antallet samer i folketellinger. Mellom 1759 og 1865 går tallet på registrerte samer i Overhalla prestegjeld ned fra 150 til rundt 114. Til sammenligning kan man se på antallet nordmenn: her har folketallet gått opp i samme periode fra rundt 2000 i 1750 til 7926 i 1865.¹¹⁸ Løøv forklarer nedgangen med to årsaker: den ene er en overgang fra jakt og fiske til reindrift hos samer i løpet av 1700-tallet; den andre er at enkelte samer endte opp som nyryddingsmenn sammen med bøndene som flyttet oppover i fjellområdene og nærmere reindriftsamenes trakter. For en som er ansvarlig for folketellinga kan det se ut som om det er en liten forskjell mellom samiskætta og norskætta nyrydder: begge er fastboende. Dette kan man finne mange eksempler på, blant

¹¹⁰ Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer datert 27.01.1724, s. 2.

¹¹¹ Ibid., s. 4.

¹¹² Ibid., s. 5-6.

¹¹³ Braseth 2014, s. 203-205.

¹¹⁴ Fjellheim 2012, s. 54.

¹¹⁵ «Tilbake på norsk jord 300 år etter at den forsvant», *NRK*, publisert 03.02.2017, <https://www.nrk.no/trondelag/tilbake-pa-norsk-jord-300-ar-etter-at-den-forsvant-1.13359763>.

¹¹⁶ Hjort 2017, s. 106.

¹¹⁷ Braseth 2014, s. 205.

¹¹⁸ Løøv 1983, s. 14.

annet i folketellinga i 1865 som nevner husbond på gården Kjølstad ved navn Thomas Thorkelsen, «fastboende Fin» og eier av 25 reinsdyr.¹¹⁹

I en kommentar til denne folketellinga ble det skrevet av soknepresten i Ytterøy at det var 20 samer i soknet, og at disse både snakket norsk, og kledte seg og levde som nordmenn ellers. Imidlertid reiste mennene av disse sørover om våren «deels som Hesteskjærere, deels for at fiske ... frit er det icke for at de Qvacksalvere lidt.»¹²⁰ Kvakksalving, altså folkemedisin som hadde fått dem anklagd for trolldom i et tidligere århundre, kan ha vært enda noe som bygdesamer hadde spesialisert seg i, slik som Finn-Kjersti kunne noen hundreår tidligere.¹²¹ Vi ser også at selv om samene i bygda ikke hadde spesiell klesdrakt og ikke snakket samisk, så var det en viss tradisjonell levemåte ved at drev med kvakksalving og gjelling, i tillegg til at de var på årlig reise for å fiske. De var kanskje ikke samisk i språk og utseende, men i levemåten var de det.

Tydalen 1794, Riasten 1801 og andre liknende hendelser

Rørostraktene har hatt høyt konfliktnivå mellom samer og nordmenn i løpet av 1700-tallet. En av årsakene til dette er kobberverket. Gruvedrifta i Røros ble starta etter det første funnet av malm i 1645 i det som ble Storwartz gruve,¹²² og i 1646 ble det utlyst privilegiebrev av Christian IV som ga kobberverket rett til å utnytte alt av skog, vannkilder og malmsfunn innenfor en 4 mils radius fra gruva.¹²³ Dette førte til en befolkningsvekst i området, noe som førte til et økt behov for gårdsbruk som kunne produsere mat til gruvearbeiderne. Etter hvert som det ble rydda ny jord, ble det også etablert setervoller og utmarksslått. Dette begynte å vokse inn i og presse på de samiske områdene, noe som førte til flere sammenstøt.

I 1788 kom det ut en kronprinsresolusjon som befalte at samene i Brekken, Ålen og Tydalen skulle få leve i fred og ikke fordrives vekk av bøndene. De skulle få være i fred så lenge de gjette dyrene sine og sikret at reinen ikke gjorde skade på setre eller slåtter. Videre skal man straffe de som har «ført medfart» mot samene.¹²⁴ Dette kan vise at selv myndighetene la merke til at det ble voldeligere sammenstøt mellom samer og nordmenn, som oftest gikk utover de førstnevnte. Derimot stoppet ikke det bøndene fra å fortsette å angripe samene.

¹¹⁹ Løøv 1983, s. 16.

¹²⁰ Jünger 2008, s. 13.

¹²¹ Ibid., s. 16.

¹²² «Gruvene i Storwartz-feltet», *Verdensarven Røros*, lesedato 27.04.19, <https://verdensarvenroros.no/gruvene-i-storwartzfeltet>.

¹²³ Bergsland 1996, s. 62.

¹²⁴ Fjellheim 1999, s. 119.

Området rundt Røros er ideelt for nomadisk reindrift i stor skala. Det er frodige gressletter med fiskevann spredt omkring, og bjørkeskog ved tregrensa som gir godt byggemateriale. For å unngå sjukdom, nedbeiting og at områdene skulle bli opptråkket måtte reinflokkene flyttes mellom flere områder i løpet av årstidene. Disse var faste områder som man vendte tilbake til år etter år. Etter flere slike år med beiting og flytting ville områdene være godt gjødsla og bearbeida. Røroslandskapet er ikke spesielt frodig, men de områdene hvor reinsdyrflokkene bevegde seg mellom ble svært frodig etter bare noen år. Vi vet at bøndene var ivrige etter å få å bruke disse engene som slåtteenger, fordi det blir nevnt i major Peter Schnitlers beskrivelser av området fra 1742 at bøndene ofte jagde vekk samene derfra etter at reinflokkene hadde gjort jorda frodig. Det samme sier Thomas Robert Malthus som besøkte samene i Tolga nord i Hedmark i 1799, i tillegg til oberst Jobst Conrad Rømeling som ledet grenseoppmålingen mellom Norge og Sverige. Rømeling hevder i et brev til kongen at bøndene skylder på folkevekst og ekspansjon av jordbruket i området. Ettersom det blir mer behov for rydda jord må man trenge oppover i dalsidene og inn i fjellområdene, der de «paastaaer at have Rettigheed til enten at tillade eller negte Lapfinnerne at boe sammensteds.»¹²⁵ Et brev fra fogden i området til Trondhjem amt datert 1788 nevner at en lokal bonde ved navn Iver Bersvendsen hadde jagd samene vekk fra et område for så å ha opprettet uten tillatelse en seter der. Man har altså mange eksempler fra området innenfor en kort periode hvor bønder tar av samisk reindriftsområder, og ofte tyr til vold.

Tolv samefamilier klagde til stiftsamtmannen lille julaften 1794 over at en gruppe bønder hadde angrepet dem flere ganger i det siste. Bøndene hadde samme år prøvd å jage de bort fra sommerboligene sine med vold og stukket av med kobberkjelene. Da bøndene ble konfrontert av fogden hevdet de at samene hadde slått seg ned på engene deres og at vold var den eneste måten å få de vekk på. Konflikten ble løst av myndighetene ved å sikre at kobberkjelene ble gitt tilbake til samene, og en streng beskjed om at bøndene og samene måtte holde seg fra å «fornærme hinanden».¹²⁶ Imidlertid kan det virke som om samene har prøvd å løse konflikten selv. I det samme klageskrivet fra 1794 tilbyr de at bøndene kan komme og utnytte gresset på trøene, så lenge det har blitt avtalt med reieneierne, slik at de kan fortsette drifta si uten å bli angrepet.¹²⁷ Dette kan tyde på at det tidligere har vært liknende avtaler mellom bønder og samer hvor de delte områdene. På den annen side har vi ikke mange

¹²⁵ Fjellheim 1999, s.116-118.

¹²⁶ Ibid., s. 119.

¹²⁷ Ibid., s. 122.

skriftlige kilder som omtaler det. Dette skyldes nok av rettsprotokollene heller tar opp konflikter enn muntlige overenstemmelser.

I 1801 ble de samme samene ved Riasten angrepet på nytt. Derimot var denne hendelsen annerledes, fordi ikke bare var bøndene voldelige, de brente også ned gammene. For å gjøre ting verre var lensmannen en del av følget.¹²⁸ Da samene klagde på nytt, ble det på amtets ordre ført et forhør av partene. En av årsakene til voldshandlingen var at bonden Jens Jonsen fikk bygselbrev på en sæter som var nært samens Thomas Larsens trøer. Mest sannsynlig drev Jonsen utmarksslått på trøene, og som nevnt tidligere er dette svært god jord. De anklagede hevdet at samens Ole Thomassen som bodde i samme område hadde drevet rein på slåttemarkene deres. Lensmannen prøvde å unnskyldte voldsbruken med at det ikke nytter «at procedere med Finner». Lensmannen hadde bygselbrev på ei seter ikke så langt unna området, men det er underlig at han skulle ha hatt store problemer med samene når det er en seter som også drev med utmarksslått enda nærmere samene, og det har aldri blitt skrevet om noen konflikt mellom dem.¹²⁹ Det kan dermed virke som om dette var mer en personlig holdning overfor samer enn det faktisk var et problem.

Etter dette flyttet samefamiliene som ble angrepet seg vestover mot Gauldalen, mest sannsynlig for å komme seg vekk. I 1810 oppholdt de seg ikke langt fra Dalbusjøen, i dag på grensa mellom Trøndelag og Hedmark. Her ble de angrepet av 40-50 bønder som var bevæpnet med geværer og ljaer. Bøndene slaktet nesten hele flokken. De involverte ble dømt til å betale erstatning, og samene måtte flytte fra området. Pengene som familiene skulle fått i erstatning ble derimot borte på veien fra banken. Det blir sagt at han som skulle hente pengene drakk seg full, og at pengene enten ble mistet eller stjålet. Samens Jon Mortensen som var en del av reisefølget mistet 200 reinsdyr i dette angrepet, og uten erstatningen gikk han nærmest konkurs. Han endte opp med å måtte tigge nede på Leinstrand sør for Trondheim.¹³⁰

Som man kan se så langt har behandlingen av og synet på samene i lokalsamfunnet gjennom hele 1700-tallet vært dårlig. Reindriftssamer ble trent vekk fra leveområdene sine av bøndene slik at de kunne utnytte områdene hvor reinflokkene hadde gjødsla jorda. Alkoholmisbruk var et stort problem i den samiske befolkninga, blant annet på grunn av at nordmenn prøvde å skjenke samene full for å få de til å dumme seg ut. Bygdesamer tok seg ofte til seg arbeidsoppgaver som var lavstatus blant nordmenn. Bygdesamer ser ut til å ha vært

¹²⁸ Ibid., s. 121.

¹²⁹ Ibid., s. 93-107.

¹³⁰ Ibid., s.122.

fattigere enn reindriftssamer, og man har historier om tidligere reinflokkeiere som blir tvunget til tigging når de mister flokken gjennom uår eller konflikter. Man ser i begynnelsen av 1800-tallet at bønder blir mer voldelig mot reindriftssamer, og at bygdesamer blir sakte assimilert i den norske befolkninga.

Behandling og syn på samer i løpet av 1800-tallet

Kytsamene i Overhalla ser ut til å ha gått over fra å være nomadisk i en viss forstand, hvor de flytta fra de ytterste strøkene langs kysten om sommeren til innlandet i sitt område på vinteren, og over til bofasthet i overgangen mellom 1700-tallet og 1800-tallet. Innen 1865 ser dette kytsamesamfunnet til å ha forsvunnet, og de eneste som blir markert som samer er reindriftssamene. Det kan hende at de tidligere kytsamene ikke blir sett på som samer, eller at de har blitt assimilert inn i den norske kulturen.¹³¹ Det ser ut som om de etniske skillene mellom bygdesamene, kytsamene og den norske kulturen har blitt visket ut, slik at de som har samisk bakgrunn blir regnet som norske. Samtidig kan det være at den nomadiske reindriften som var unikt samisk i den klare kontrasten til norsk bofasthet gjorde at de bofaste samene havnet mellom de to kulturene. Dette kan ha ført til at reindriften ble regnet som standard for samisk kultur og etnisitet, mens de bofaste næringene ikke skilte seg ut i like stor grad og dermed ikke ble så fremmed for nordmennene.

Haarstad kommenterer at det i perioden 1800-1818 «vrimler» av notiser om samer i kirkebøkene.¹³² Dette er noe som Hermanstrand hevder å være et fenomen på landsbasis og ikke bare i Trøndelag.¹³³ Det kan hende at årsaken ligger i at flere prester bestemmer seg for å notere ned etnisitet i kirkeboka. En god del av disse oppføringene som Haarstad nevner er gravferder. Dette er uvanlig fordi samene har så langt i tida hatt tradisjon med å gravlegge i fjellene, og ikke på kirkegårder.¹³⁴ Kan dette vitne opp om bofasthet nærmere bygda, som det blir vist i avsnittet over? Eller forlater de den siste resten av den tradisjonelle religionen?

I folketellingene fra 1845, 1855 og 1865 ser det ut som om reindrift blir brukt som bevis på at man er samisk.¹³⁵ Her har de skilt reindriftssamene ut fra resten av befolkninga ved å føre de inn til slutt, mens bygdesamene ble skrevet inn med resten av den norske befolkninga og fått etnisiteten sin skrevet i merknadsfeltet.¹³⁶

¹³¹ Hermanstrand 2005, s. 92.

¹³² Haarstad, 1981, s. 82.

¹³³ Hermanstrand 2005, s. 42.

¹³⁴ Bergsland 1996, s. 81.

¹³⁵ Myhre 2012, s. 234.

¹³⁶ Hermanstrand 2005, s. 132.

I anledning kommisjonen av 1843 ble det rapportert om forholdene i Tydalen, hvor det var generell oppfatning av at antallet samer i området ved Tydalen og Holtålen hadde gått ned på grunn av de mange og voldelige konfliktene med bøndene.¹³⁷ Selv om det ble i rapporten understreket at samene hadde blitt påført urett, ble det likevel hevdet av de som ledet kommisjonen at «Nomaderne maae vige for de fastboende Indvaanerne, naar de sidste tiltage i Antal.»¹³⁸ Reindrifta måtte vike for jordbruket som tilhørte det «Fremadskredne Samfundsliv.»¹³⁹

På begynnelsen av 1800-tallet vokste nasjonalromantikken fram. Her ble odelsbonden, selvstendig og jordeiende, framstilt som selve bildet på norsk kultur. Dette var et glansbilde malt av den norske embetsstanden og ikke bøndene selv. Det var ikke bare idealisering som var meningen bak dette, men et mål satt av embetsstanden for å gjøre bøndene i Norge om til politiske aktører.¹⁴⁰

Presten og samemisjonæren Nils Stockfleths syn kan være en representant for romantikkens syn på samene. Han mente at myndighetene skulle ha ansvar for at samene fikk ta del i samfunnets goder slik andre statsborgere kunne, som skole- og kirkestell. Samtidig skulle de ikke trenge å ses på som norsk bare fordi de bodde i Norge, men heller som en egen kultur, og få lov til å beholde sin egen kultur og samfunnsform. Han var også støttende overfor at man skulle møte samene på deres eget morsmål.¹⁴¹ Denne støtten og interessen for samisk språk og kultur ble svekket i løpet av 1800-tallet.¹⁴²

I 1821 ble det bestemt av Stortinget at reinflokken skulle være grunnlag for stemmerett for reindriftssamer.¹⁴³ Dette stemmer overens med det som har blitt pekt ut tidligere: kapitalen til en reindriftssamefamilie lå i størrelsen på flokken. Sjøsamene på sin side fikk stemmerett basert på om de eide jord eller ikke.¹⁴⁴ De ble altså behandlet likt som den norske bonden. På den annen side var det nok flere norske bønder enn sjøsamere som eide nok jord til å kunne få muligheten til å stemme.

I 1833 fikk bøndene inn et stort antall representanter på Stortinget.¹⁴⁵ Dette var noe som kom til å øke fram til midten av 1800-tallet. Embetsmannsstaten som styrte og som bøndene stod i opposisjon mot, var som sterkest fram til 1870-årene, da stemmeretten og

¹³⁷ Braseth 2014, s. 248.

¹³⁸ Braseth 2014, s. 248.

¹³⁹ Ibid., s. 250.

¹⁴⁰ Myhre 2012, s. 53-57.

¹⁴¹ Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 106.

¹⁴² Ibid., s. 108.

¹⁴³ Myhre 2012, s. 234.

¹⁴⁴ Ibid., s. 234.

¹⁴⁵ Myhre 2012, s. 140.

valgdeltakelsen blant bøndene økte. I 1884 ble parlamentarismen innført i Norge, et politisk system hvor regjeringa må ha støtte fra flertallet av folket.¹⁴⁶ Som det har blitt vist tidligere har ikke bøndene vært vennligstilte ovenfor samene, og det er samtidig som at bøndene får flertall på Stortinget at behandlingen og synet på samene blir som verst.

Behandling og syn på samer etter 1850

I 1859 ga Charles Darwin ut *Artenes opprinnelse*¹⁴⁷, hvor han la fram utviklingslæren. Mens dette handlet om utvikling i naturen, fikk denne teorien raskt en antropologisk versjon, kalt sosialdarwinismen. Denne teorien ble grunnlagt av den engelske filosofen Herbert Spencer.¹⁴⁸ Han hevdet at kulturer beveger seg fra et lavt og primitivt nivå til et høyere og mer avansert et. Denne utviklingen gjaldt både materielt, åndelig og økonomisk. Teorien forsvarte i all hovedsak behandlingen av minoriteter og urfolk under nasjonalismen og imperialismen.¹⁴⁹ Ved hjelp av denne teorien hevdet man at samene var «mindre utviklet» enn de mer siviliserte nordmennene. Samisk kultur ville ikke overleve i kampen mot den norske, da den samiske var på et lavere utviklingsnivå. Dessuten var det nordmennenes rett og plikt som den høyere kultur og rase til å utdanne og oppdra samene.¹⁵⁰ Denne prosessen kan man se også på internasjonalt plan, både i USA overfor urinnvånerne der, men også i Tyskland overfor polakkene.¹⁵¹

I siste halvdel av 1800-tallet vant fornorskingstankene gjennom på Stortinget. Statsminister Sverdrup og senere statsminister Steen gikk hardt inn for at samene skulle assimileres. Sverdrup uttalte i 1863 fra Stortingets talerstol at «den eneste redning for lapperne er at absorberes med den norske nation.»¹⁵² Alle samiske unger skulle bli opplært i norsk og bare norsk på skolen, og ble oppfordret til å fortsette å bare snakke norsk i hjemmene sine.¹⁵³ Viktige plattformer for å føre gjennom fornorskingspolitikken ble kirka og skolen, for her kunne man starte prosessen fra en ung alder.¹⁵⁴

Dette var derimot ment om samer i Nord-Norge. Skolegang og allmennutdanning hadde siden 1700-tallet vært mer tilgjengelig for sørsamer enn nordmenn. Dette har en

¹⁴⁶ Ibid., s. 255.

¹⁴⁷ Originaltittel: Darwin, Charles, *The Origin of Species*, London: John Murray, Albemarle Street, 1859.

¹⁴⁸ Braseth 2014, s. 256.

¹⁴⁹ Ibid., s. 256.

¹⁵⁰ Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 113.

¹⁵¹ Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 115.

¹⁵² Ibid., s. 112.

¹⁵³ Myhre 2012, s. 235.

¹⁵⁴ Salvesen (Hagland og Supphellen (red.)) 2003, s. 115.

sammenheng med Finnemisjonen: gjennom kristningen skulle de samiske guttene lære å skrive og lese.¹⁵⁵ Mens det i løpet av slutten av 1800-tallet ble strengere politikk på å lære norsk til samiske barn i nordsamiske områder, var det ikke like strengt i sørsamiske områder. Dette var fordi man trodde at sørsamer kunne norsk allerede, noe førte til mindre fokus på sørsamiske områder.¹⁵⁶ Det ble heller ikke bygd internat for elevene i Trøndelag i slik grad som det var i Finnmark.¹⁵⁷ En følge av dette var at utdanningssystemet for samer i Trøndelag ble dårlig. Et av hovedproblemene var språkbarrieren som oppstod mellom lærebøkene og elevene. Mesteparten av tekstene, om ikke alle, som var i bruk var på nordsamisk.¹⁵⁸ Leem, som tidligere nevnt, hadde studert nordsamisk, og hadde oversatt tekster til nordsamisk. Det kan være at de finneskolemestrene som ble ansatt i Trøndelag faktisk var sørsamisk selv, og at det dermed var et mindre problem før. Så selv om undervisningsprosessen startet tidligere i Trøndelag enn andre steder i landet, fikk det mindre oppmerksomhet og fikk dermed ikke like hard fornorskingspolitikk rettet mot seg.

En av grunnene som blir nevnt til hvorfor man skulle gjennomføre fornorskingen var for å sikre rikets sikkerhet: man skulle minske infiltrasjon fra svensk, finsk og russisk kant. Man *skulle* gjøre samene livsdyktige ved å tilpasse dem en «mer egnet og levedyktig» kultur, men vi ser også at igjen er rikets sikkerhet og interesser i fokus.

I 1892 falt det en dom i Høyesterett hvor samens Paul Johnsen ble anklaget for å skade bøndernes setre og slåtter ved Riasten, Sjøsen, Gauldalen og Killingdalen ved å la reinsdyra trække overalt. Bøndernes hovedtalsmann mot Johnsen var John Reitan, som ikke bare eide seter i de nevnte områdene og hadde dermed egne interesser i saken, men han var ordfører og stortingsmann, og var også en av pådriverne for opprettelsen av Lappekommisjonen av 1889. Han hadde dermed langt bedre evner og ressurser i en rettssal enn Johnsen. Johnsen tapte saken og måtte betale erstatning, selv for utmarksslått. Dommen konkluderte med at det ville være umulig å drive reindrift ved Riasten. Ett av bevisene brukt var fremrykkingsteorien av Yngvar Nielsen. Dommen falt i bøndernes favør, da jordbruket i området «ere selvfølgelig lang ældre».¹⁵⁹ Dette er den første høyesterettsdommen som bruker Nielsens fremrykkingsteori som bevis, og det var heller ikke den siste. Allerede fem år etterpå ble Paul Johnsen igjen med flere andre samer anklaget for samme sak, og igjen falt dommen i Høyesterett i favør for bønderne, og igjen ble Nielsens framrykkingsteori brukt som bevis.

¹⁵⁵ Braseth 2014, s. 324.

¹⁵⁶ Ibid., s. 338.

¹⁵⁷ Ibid., s. 339.

¹⁵⁸ Ibid., s. 339.

¹⁵⁹ Fjellheim 1999, s. 126-133

Johnsen mistet retten til å beite med rein i området nord for Aursunden.¹⁶⁰ Det var ikke før i 2001 at Høyesterett tok avstand fra fremrykkingsteorien.¹⁶¹

Behandlingen av og synet på samene ble verre i løpet av 1800-tallet, både fra lokalt og statlig hold. I siste halvdel av 1800-tallet vokste sosialdarwinismen frem, og bøndene fikk flertall på Stortinget. Et eksempel på en slik storbonde ved makta er stortingsmannen Reitan fra rettsakene mot Paul Johnsen. Reitan var ikke bare folkevalgt og en viktig drivkraft for statlige reguleringer av samers rettigheter slik som Lappekommisjonen fra 1889, han eide også land i et område hvor samer satt på gunstig jord, og hvor mange hadde i lang tid prøvd å få kontroll over denne jorda.

Som vi har sett ble bygdesamene og kystsamene assimilert i løpet av 1800-tallet, og antallet samiske reineiere går ne. Årsaken kan kanskje ha ligget i at det var lettere å ikke være same, og at man dermed sakte gikk bort fra det som førte til at man ble dårlig behandlet og sett ned på.

Konklusjon

Før 1700-tallet hadde man forskjellig typer syn på samer i Trøndelag. Samer ble blant annet sett på som trolldoms mestere, reineiere og omvankende fattigfolk. Man hadde lite kunnskap om enkelte fjellområder hvor samene bodde. En økt interesse for skattlegging av områdene kom til å endre på dette. Samtidig førte den sakte stigende befolkningsøkninga til at nordmenn bosatte seg i nye områder, noe som førte til at bønder begynte å rydde ny jord nærmere samiske områder. Her ser man begynnelsen på en serie med konflikter som kommer til å vare i flere hundreår framover.

Behandlingen av samene fra statlig hold i Trøndelag i løpet av 1700-tallet hadde både gode og dårlige sider. Man ville sikre suverenitet over samene gjennom skattlegging og religion, men det var også et ønske om å bevare levemåten deres, og det var en viss respekt for kulturen. Man ville også fjerne samenes tradisjonelle religion og levemåte for at de skulle bli gode kristne. Dette førte til at sørsamiske gutter hadde bedre tilgang på allmennutdanning enn norske gutter hadde på denne tida. Imidlertid var det bare i kortvarige episoder at det var en klar politikk å misjonere på samisk. I 1821 fikk samer stemmerett basert på eiendom: for

¹⁶⁰ Ibid., s. 133-138.

¹⁶¹ Hjorth 2017, s. 106.

bofaste samer var det land, for reineiere var det størrelsen på flokken. Dette, sammen med bygselbrevet, ga samene visse sivile rettigheter.

Lokalt er det flere negative interaksjoner å finne bevis for i løpet av 1700-tallet mellom samer og nordmenn. Mange embetsmenn som besøker forskjellige områder i Trøndelag forteller om hvordan samer ble sett på som mindre verdt, og om samer som ble jagd vekk fra bostedene sine fordi de var på gunstig jord.

Behandlingen og synet på samer endret seg i løpet av 1800-tallet. Etter at sosialdarwinismen og nasjonalismen vokste fram skulle man ikke lenger la samene leve etter sedvane, men heller tvinge dem vekk fra den. Den samiske kulturen ble sett på som laverestående enn den norske, og på grunn av det kom den til å dø ut. Det var viktig å få samene til å snakke norsk og leve som nordmenn. Dette var et syn på urfolk som også fantes i andre voksende nasjonalstater på denne tiden. På grunn av det økte fokuset på samer i Nord-Norge ble utdanningen i sør for samene dårligere. Bøndene og nyryddere presset på reindriftsområder helt til det nesten ikke var mer plass igjen for reinen å leve på. Fremrykkingsteorien førte til at samer mistet rettigheten til å bo der forfedrene deres hadde levd i flere århundrer, og rettssystemet tvilte på deres sedvanerett fram til 2001.

Slikt sett har behandlingen og synet på samer endret seg i løpet av 1700-tallet og fram til midten av 1800-tallet: statlig sett fra godt til dårlig, og lokalt sett fra vondt til verre.

Utrykte kilder

SAT = Statsarkivet i Trondheim

Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer, datert 27.01.1724, SAT Privatarkivnr. 33 Alf Kiil, nr. 63.

Brev fra Thomas von Westen til amtmann Christian Reitzer, datert 17.06.1724, SAT Privatarkivnr. 33 Alf Kiil, nr. 63.

Litteratur

Bergsland, Knut, *Bidrag til sydsamenes historie*, 2. utgave, Tromsø 1996.

Jostein Bergstøl / Gaute Reitan, «Samer på Dovrefjell i vikingtiden», *Historisk tidsskrift* 87, Oslo 2008.

Braseth, Leif, *Samer sør for midnattssola*, Bergen 2014.

Ida Bull / Svein Stugu, «Om samer i det sørlige Norge», *Historisk tidsskrift* 87, 2008.

Audun Dybdahl / Ida Bull (red.), *Trøndelags historie bind II: fra pest til poteter*, Trondheim 2005.

Fjellheim, Sverre, *Samer i Rørostraktene*, Namsos 1999.

Fjellheim, Sverre, *Gæbrien sijte*, Røros 2012.

Haarstad, Kjell, *Samiske vandringer i Sør-Norge*, Trondheim 1981.

Jan Ragnar Hagland / Steinar Supphellen (red.), *Knud Leem og det Samiske*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab skrifter 2, Trondheim 2003.

Lars Ivar Hansen / Bjørnar Olsen, *Samenes historie: fram til 1750*, Oslo 2004.

Hermanstrand, Håkon, *Sørsamisk samfunn i endring: fokus på Åarjel-Njaarke 1775-1865*, hovedfagsoppgave i historie, Trondheim: høst 2005.

Hjort, Ingeborg, «Tråante2017 – to nye utstillinger åpner øynene for samisk kulturarv», *Heimen* 54 nr. 1, 2017. s. 106-108.

Jünge, Åke, «Frit er det ikke for at de qvaksalvere lidt»: glimt frå bygdesamane si historie i Innherred og på Fosen frå 1600- til 1900-tallet, Verdal 2008.

Ljøvv, Anders, «Samene i Overhalla», *Årbok for Namdalen 1983*, Namsos 1983.

- Myhre, Jan Eivind, *Norsk historie 1814-1905*, Oslo 2012.
- Kristian Nissen / Ingolf Kvamen, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745 bind 1*, Oslo 1962.
- NOU 2007:14, *Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms: Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*, Oslo 2007.
- NRK, «Tilbake på norsk jord 300 år etter at den forsvant», publisert 03.02.2017.
<https://www.nrk.no/trondelag/tilbake-pa-norsk-jord-300-ar-etter-at-den-forsvant-1.13359763>.
- R.R. Palmer / Joel Colton / Lloyd Kramer, *A History of Europe in the Modern World*, 11. utgave, New York 2014.
- Salvesen, Helge, «Sørsamene – en samisk minoritet», *Ottar* 116-117, Tromsø 1979.
- Statsarkivet, «Alf Kiil – et livsløp blant arkiver», lesedato 09.05.19.
<https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/arkivverkets-bokhandel/riksarkivaren-skriftserie/alf-kiil-et-livslop-blant-arkiver>.
- Store Norske Leksikon, «Noaide» lesedato 09.05.19. <https://snl.no/noaide>.
- Store Norske Leksikon, «Pietisme», lesedato 18.04.19. <https://snl.no/pietisme>.
- Store Norske Leksikon, «Siida», lesedato 08.05.19. <https://snl.no/Siida>.
- Tråante 2017, «Historie», lesedato 15.03.19. <http://www.xn--trante2017-25a.no/om-traante-2017/historie/>.
- UNESCO, «UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger», lesedato 22.03.19. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap&cc2=RU>
- Verdensarven Røros, «Gruvene i Storwartz-feltet», lesedato 27.04.19.
<https://verdensarvenroros.no/gruvene-i-storwartzfeltet>.
- Øverås, A., A.E. Erichsen & J. Due, *Trondheim katedralskoles historie*, Trondheim 1952.